

Nederland en Vlaanderen: de Nederlandse cultuur voorbij*

Iris Steen Vlaanderen en Nederland zeggen vanaf begin jaren zestig te streven naar ‘culturele integratie’. Maar wat betekent dit? Iris Steen legt de Belgische staatshervormingen uit, schetst de verschillende visies en gevoeligheden van de twee ‘kleine entiteiten’ en concludeert dat deze tegenwoordig pragmatisch samenwerken.

Turbulente politieke setting

Herziening van de grondwet

In 1962 werden de Belgische taalwetten uit de jaren dertig aangescherpt en werd de taalgrens definitief vastgelegd. Daardoor liepen de spanningen flink op. De groeiende kloof tussen de taalgroepen - politiek, economisch en cultureel - maakte een hervorming van de staatsstructuren noodzakelijk. De grondwetsherziening van 1971 bepaalde dat de taalgemeenschappen culturele autonomie kregen, waarmee een belangrijke Vlaamse eis werd ingewilligd, en voortaan de Nederlandse en Franse cultuurgemeenschap zouden heten. De volksvertegenwoordiging werd verdeeld in twee taalgroepen, met elk een eigen Cultuurraad. Dit was een uitdrukking van de hechte band in België tussen taal en cultuur. Ofschoon er wel enige gezamenlijke culturele zaken bleven bestaan, was er geen officieel platform meer om een Belgische cultuur uit te dragen. De

grondwet van 1971 was een zeer belangrijke stap in het Vlaamse emancipatieproces en een keerpunt in de Nederlands-Belgische verhoudingen, hoewel Nederland dit maar schoorvoetend wilde toegeven.

Met de volgende fase in de staatshervorming (1980) verloren de cultuurgemeenschappen hun predikaat cultuur; de gemeenschappen zouden voortaan naast de culturele zaken de zogenaamde persoonsgebonden materies, zoals welzijn en gezondheid, behartigen. In deze fase kregen ook de gewesten vorm; zij waren de uitkomst van de al sinds de jaren zestig geuite Waalse eis tot economische autonomie. De gewesten kregen zeggenschap over de zogenaamde plaatsgebonden materies, zoals milieu, werkgelegenheid en infrastructuur. Elk gewest en elke gemeenschap kreeg een eigen regering en een eigen parlement, naast een federale regering en een federaal parlement. Vlaanderen voegde de bevoegdheden van gewest en gemeenschap meteen samen in één

parlement en één regering. De Franstaligen en de Walen hebben dat niet gedaan: zij hebben een gewestregering en -parlement voor de Walen en een gemeenschapsregering en -parlement voor de Franstaligen. Pas bij de grondwetsherziening van 1988 werd een regeling voor het Brussels Gewest getroffen.¹

De Nederlandse cultuurgemeenschap heette voortaan de Vlaamse gemeenschap. Deze naamswijziging werd verdedigd met het argument dat het voor buitenlanders onbegrijpelijk was dat een deel van België zich Nederlands noemde, terwijl het hier een andere staat dan Nederland betrof. In feite was het een uiting van groeiend Vlaams zelfbewustzijn en grotere culturele onafhankelijkheid van Nederland. Sommige invloedrijke Vlamingen protesteerden tegen deze naamswijziging: datgene waar de Vlaamse Beweging 150 jaar lang naar had gestreefd - verheffing van Vlaanderen, onder andere door aansluiting te zoeken bij de Nederlandse taal, waaraan het idee van ‘Nederlandse cultuur’ werd gekoppeld - was hiermee van de baan. Bovendien bleef de Franse gemeenschap wel zo heten. De protesten hielpen niet: ‘Nederlands’ werd vervangen door ‘Vlaams’.

Vlaanderen creëerde een eigen uitvoerend apparaat voor de internationale culturele betrekkingen: het commissariaat-generaal voor de buitenlandse culturele betrekkingen, dat in hoge mate een eigen beleid kon formuleren en uitvoeren.² De minister van Nederlandse cultuur formuleerde samenwerking met Nederland en Frans-Vlaanderen als prioriteit voor het commissariaat-generaal, hetgeen met instemming werd begroet door de Vlaamse parlementsleden.

In de jaren tachtig konden eindelijk de Nederlands-Vlaamse verhoudingen officieel uitgebouwd worden, zonder al te veel gehinderd te worden door staatsrechtelijke obstakels. De

bestaande samenwerkingsgebieden, in het kader van de Belgisch-Nederlandse culturele samenwerking, werden voortgezet onder de noemer Vlaams-Nederlandse samenwerking, maar het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken bleef ook nog een rol spelen.

De Vlaams-Nederlandse betrekkingen waren een gevoelig onderwerp. Dat ondervond minister d’Ancona toen zij in 1990 op het veertigste Algemeen-Nederlandse Congres³ - met als thema ‘Nederland en Vlaanderen samen in Europa na 1992’ - een ambtenaar namens haar liet meedelen dat Vlaanderen en Nederland twee aparte subculturen vormden, waarvan de integratie de historische ontwikkeling geweld zou aandoen en een verarming zou betekenen van de Europese culturele pluriformiteit. (d’Ancona, 9) Er volgde een felle woordenwisseling tussen Vlaanderen en Nederland, waarop d’Ancona haar uitspraken nuanceerde. Zij sprak nu van ‘Hollandse en Vlaamse varianten van de Nederlandse cultuur’ en zei dat ze met afwijzing van integratie bedoeld had dat de verschillende cultuurpolitieke systemen van Vlaanderen en Nederland niet in elkaar op moesten gaan. (Vandaele, 2) De Vlaamse minister van cultuur P. Dewael besloot daarop dat het praten over integratie en het bepalen van beleidsprioriteiten niets hadden opgeleverd en dat het van groter belang was de samenwerking pragmatisch aan te pakken.

Met de vierde fase van de staatshervorming in 1993 kregen gemeenschappen en gewesten, dus ook Vlaanderen, internationaal verdragsrecht. Voortaan konden zij zonder tussenkomst van het ministerie van Buitenlandse Zaken verdragen met andere staten sluiten. Deze staatshervorming zorgde voor een omslag in de Nederlandse houding tegenover Vlaanderen. Het ministerie van Buitenlandse Zaken constateerde in een notitie

voor de Tweede Kamer dat ‘een op veel terreinen zelfstandiger Vlaanderen (...) Nederland zou uitnodigen tot een meer specifiek beleid jegens het Belgisch staatsvormingsproces’. (*Nieuwe bestuurlijke verhoudingen*, 5) Voor het eerst realiseerde de Nederlandse regering zich dat er geen unitair België meer bestond en aanvaardde de consequenties daarvan.

Stroomversnelling

De vierde fase van de Belgische staatsvorming viel vrijwel samen met een andere ontwikkeling: de openstelling van de grenzen binnen de EG in 1992 en de eventuele gevolgen daarvan voor de cultuur van Nederland en Vlaanderen. In Nederland is nog nooit zoveel geschreven en gedebatteerd over culturele eigenheid en het behoud daarvan als sinds de openstelling van de Europese binnengrenzen en het opnemen van een culturele paragraaf in het Verdrag van Maastricht. Nederland is zich daardoor en door de toenemende multiculturaliteit bewuster geworden van het feit dat het maar een klein land is, dat zich staande moet zien te houden tussen de Europese reuzen, en is ontvankelijker geworden voor Vlaams aandringen op bescherming van de Nederlandse taal en de culturele eigenheid (al of niet gekoppeld aan die van Vlaanderen).

Enkele van de eerste verdragen die Vlaanderen sloot, waren met Nederland: op 17 januari 1995 werd het Vlaams-Nederlandse verdrag op het gebied van cultuur, onderwijs, wetenschappen en welzijn gesloten, samen met enige andere belangrijke Vlaams-Nederlandse verdragen, onder andere langverwachte waterverdragen.

Het nieuwe Vlaams-Nederlandse cultureel verdrag is in zeer algemene bewoordingen gesteld en bevat bepalingen als: ‘De Verdragsluitende Partijen streven naar onderlinge afstemming en coördinatie en waar mogelijk en wenselijk naar een

gemeenschappelijk beleid.’⁴ Dergelijke bewoordingen bieden ruimte voor wat in het verleden onder culturele integratie werd verstaan, maar vermijden de ideologische connotaties die eraan verbonden waren en de grote verwachtingen die daarmee gewekt werden. Volgens de Belgische krant *De Standaard* was dit niet de uitkomst van een Groot-Nederlands sprookje (‘ze leefden nog lang en gelukkig en ze sloten nog vele akkoorden’), maar de uitkomst van een nieuwe zakelijkheid van beide partijen: Nederland had leren leven met de nieuwe structuren in België en Vlaanderen had zijn schroom en frustraties tegenover de grote broer afgelegd. (*De Standaard*, 2-12-1994) Sindsdien is het mogelijk dat Vlaanderen en Nederland samen een tentoonstelling inrichten in Venetië in het kader van hun cultureel verdrag, waarvan een recensent constateert dat de verschillen tussen Vlaamse en Nederlandse kunst eigenlijk duidelijker zijn dan de verwantschap, zonder dat dat enige afbreuk doet aan de waarde van de gezamenlijke tentoonstelling. (*De Standaard*, 22-3-1997)

Angst voor Nederlandstalige overheersing

Het streven naar culturele integratie stuitte in België in de jaren zestig op zware tegenstand van Waalse kant. In Wallonië bestonden irritaties over te exclusief geachte Nederlands-Vlaamse toenadering. Die irritaties werden geprojecteerd op de Benelux en sloegen niet alleen op culturele toenadering. In diverse Waalse politieke tijdschriften werden verbanden gelegd tussen culturele integratie, politiek Groot-Nederlands streven en economische integratie. Bij een aantal Walen bestond de vrees dat de Nederlandstaligen (Vlamingen en Nederlanders) hen in de Benelux niet alleen economisch, maar ook politiek en cultureel zouden overvleugelen. Deze irritaties waren uitingen van argwaan en ongerustheid

over een diepgaand veranderingsproces in de Belgische samenleving, waarbij het economische en politieke zwaartepunt verschoof van Wallonië naar het Vlaamse landsdeel.

De angst voor overheersing op alle gebied door Nederlandstaligen was ongegrond, maar speelde in de politiek een belangrijke rol. Bijvoorbeeld bij de beslissing van de betrokken Nederlandse en Belgische ministers het plan om een Hoge Raad voor de Nederlandse Cultuur in te stellen naar de onderste bureaulade te verwijzen. De Nederlandse minister van Onderwijs kreeg van een hoge ambtenaar in 1964 het advies zijn standpunt over het ‘rode boekje’ te herzien, vanwege de reacties in België erop. De ambtenaar betwijfelde of taalverwantschap zonder meer culturele verwantschap impliceerde; de staatkundige scheiding was immers een niet te verwaarlozen factor, ook op cultureel gebied. Culturele integratie met Nederland had volgens hem voor de Vlamingen vooral een binnenlands-politieke betekenis: ze wilden zo ontkomen aan hun minderwaardige positie. Hij betrok een eventuele culturele integratie van Wallonië met Frankrijk erbij⁵ en vreesde dat culturele integratie met Nederland tot politieke toenadering tussen Nederland en Vlaanderen zou leiden, waarmee de cohesie van België zou worden aangetast. Daarom zou de minister in de toekomst meer aandacht moeten besteden aan culturele samenwerking met Franstaligen en zich moeten concentreren op Nederlands-Vlaamse samenwerking inzake de Nederlandse taal. De ambtenaar formuleerde hiermee glashelder de bedenkingen die de Nederlandse regering koesterde tegen culturele integratie, hoewel deze nooit zo openlijk zijn geformuleerd. De Nederlandse overheid zag in culturele integratie geen voordelen voor Nederland en wilde alleen met België als geheel betrekkingen onderhouden.

Culturele integratie en particuliere initiatieven

Particuliere organisaties waren niet gebonden aan deze politieke overwegingen en probeerden zelf een begin te maken met culturele integratie. Maar hoewel particuliere initiatieven losstaan van politieke overwegingen, zijn ze vaak wel afhankelijk van subsidies en dus van de (lokale) overheden. Twee voorbeelden illustreren dit.

Naar aanleiding van een pleidooi op het 36ste Nederlands Congres in 1963 - dat geheel gewijd was aan culturele integratie - voor een overkoepelend orgaan voor de samenwerking van Vlaamse en Nederlandse particuliere organisaties werd in 1964 de Stichting voor de Culturele Integratie van Noord en Zuid opgericht. Er sloten zich tal van culturele en sociaal-culturele organisaties bij aan. De overheden en de gemengde commissie hadden hun twijfels over het nut van een dergelijk overkoepelend secretariaat; zij zegden wel subsidie toe, maar toen uitbetalingen van Nederlandse kant uitbleven, hief het bestuur van de Stichting deze in 1973 op.

Eveneens een poging tot integratie was het Groot Limburgs Toneel (GLT), opgericht in 1966. Het Nederlands-Belgische beroepsgezelschap zou voorstellingen gaan geven in Nederlands en Belgisch Limburg. De behoefte aan een dergelijk gezelschap kwam voort uit het gelijktijdig, maar onafhankelijk van elkaar gevoerde beleid van spreiding van beroepstoneel in beide landen. In Nederland betekende het dat er professionele gezelschappen in de provincies zouden komen, in België dat er naast Brussel en Antwerpen twee andere zwaartepunten kwamen: Gent en Limburg. Deze beleidsmatige coïncidentie en het voortvarende optreden van een Maastrichtse schouwburgdirecteur zorgden ervoor dat het Antwerps Kamertoneel, dat te weinig subsidie kreeg om het hoofd boven water

te houden, samen met Nederlandse acteurs opging in het GLT. Dat kon, gezien het beleid in beide landen, op meer subsidie rekenen. Hoewel het gezelschap aanvankelijk succesvol was, kwam het in 1972 in grote problemen door onenigheid over subsidies waarbij de subsidieverstrekkingen (de beide provincies) een stevig woordje meespraken. In 1975 viel het doek, toen de Nederlands-Limburgse Provinciale Staten besloten de subsidie in te trekken.

Het GLT is ten onder gegaan aan een combinatie van factoren, waarbij de interne heibel over het beleid en het geld de voornaamste oorzaken waren. Maar verschil in opvattingen en belangen in de betrokken provincies hebben zeker tot de crisis bijgedragen. De landelijke overheden bleven het gezelschap steunen omdat het paste in hun eigen *binnenlandse* beleid.

Strijdige belangen van Nederland en Vlaanderen

Academie voor de Nederlandse Taal

Een eerste poging gemeenschappelijke organen en structuren op te bouwen in het Nederlandse taalgebied betrof een voorstel van de gemengde commissie tot oprichting van een Academie voor de Nederlandse Taal in 1970. De gemengde commissie benadrukte dat het hier ging om een beperkte instelling voor Nederlandse taal en letterkunde. De Belgische ministers waren enthousiast over het advies, de Nederlandse ministers reageerden terughoudender. Wellicht had hun aarzeling te maken met een ambtelijk advies, dat stelde dat een Academie voor de Nederlandse Taal voor de Vlamingen een groter politiek belang had dan voor de Nederlanders. Voor Nederland zou het vooral een middel zijn om de positie van het Nederlands in Europa te versterken, voor de Vlamingen had het ook een duidelijk intern

Belgisch belang. Een ander project, namelijk een Nederlands cultureel instituut in Brussel, zette zuiver politiek gesproken voor Nederland meer zoden aan de dijk, want dit zou zich ook op Wallonië richten. Nederland bleef hardnekkig betrekkingen met België als geheel nastreven.

Ondanks de aarzelingen over de Vlaamse bedoelingen had Nederland wel een direct belang in de oprichting van een Academie voor de Nederlandse taal. Dat betrof de regeling van de spelling. Er was sinds begin jaren zestig toenemende onenigheid over de spelling in Nederland. De oorzaak daarvan lag in de onduidelijkheden in het Groene Boekje van 1954 als gevolg van verschillende visies destijds in Vlaanderen en Nederland op de spelling: in Vlaanderen vond men dat woorden zoveel mogelijk vernederlandst moesten worden, om zo min mogelijk reminiscenties aan het Frans te hebben, in Nederland bestond juist een grote voorkeur voor een 'conservatieve' spelling, waarbij de band met de etymologie van een woord belangrijk werd gevonden. Dit leidde voor een aantal woorden tot twee spellingen: een toegelaten en een voorkeurspelling. Verzet uit Nederlandse onderwijskringen tegen de onduidelijke spellingsregels en aandringen uit progressieve kring op vereenvoudiging van de spelling leidden ertoe dat de Nederlandse en Belgische ministers in 1963 een spellingscommissie - de commissie-Pée/Wesselings - installeerden, die onder andere als opdracht kreeg de spelling van bastaardwoorden zo ver mogelijk te vernederlandsen.

Toen de commissie vijf jaar later haar eindvoorstellen indiende, stak er een storm van kritiek op. De eindvoorstellen behelsden onder andere een vergaande vernederlandsing van bastaardwoorden en vereenvoudiging van werkwoordvervoegingen. De ironie wilde dat de Nederlandse voorstanders van deze hervorming, die hun argumenten vooral zochten in de

voordelen voor het onderwijs, in Vlaanderen nauwelijks weerklank vonden: daar was de spelling geen struikelblok in het onderwijs en velen vonden - vijftien jaar na de publicatie van het Groene Boekje - de vernederlandsing van de spelling juist conservatief, nl. afkomstig uit Vlaams-katholiek behoudende hoek.

De regeringen schoven een besluit over de spelling op de lange baan, als gevolg van kabinetscrises en van de felle polarisatie die er over het spellingsvraagstuk was ontstaan, maar vooral vanwege de voorstellen voor een Academie voor de Nederlandse Taal, die onder andere de spelling zou moeten gaan regelen.

Cultureel instituut

Een Nederlands cultureel instituut in Brussel werd al genoemd als een project dat in politiek opzicht geknipt was voor Nederland. Toch bestaat een dergelijk instituut nog steeds niet, hoewel de Vlaamse gemeenschap in 1981 wel haar cultureel centrum in Amsterdam, De Brakke Grond, opende. Geldgebrek was het officiële argument.

Het cultureel verdrag van 1946 voorzag in de oprichting van culturele instituten. In 1971 kwam het plan op de Nederlandse politieke agenda naar aanleiding van het instellen van culturele autonomie in België. Nederland zag in dit project een manier om al te grote opdringerigheid van Vlaanderen af te weren: het instituut zou zich juist op de twee taalgemeenschappen in België moeten richten en geen speciale banden met de Vlamingen moeten hebben. Een andere, maar niet zwaarwegende, overweging voor een dergelijk instituut was de culturele aanwezigheid van Nederland in Brussel als hoofdstad van Europa: andere landen waren daar ook gevestigd met een cultureel instituut. Maar het project was te duur en werd van de agenda afgevoerd. Het verscheen er in 1974 weer op, maar ook toen bleek er in Nederland geen geld te zijn, tot grote

teleurstelling van Vlamingen. Zij zagen hierin desinteresse van Nederland voor het streven naar Nederlandse culturele eenheid. Ook de meest recente poging, een motie in de Tweede Kamer, waarin geëist werd dat er voor 1 januari 1980 begonnen zou worden met de oprichting van een Nederlands Huis in Brussel, werd afgeblazen wegens te hoge kosten.

Intussen werd in Vlaanderen wel gewerkt aan de voorbereiding van een Belgisch Huis, dat al snel veranderde in een Vlaams cultureel centrum. Dat project had heel wat voeten in de aarde. Ook in België werd bezuinigd en er kwam forse kritiek op dit prestigeproject, dat geld opslokte dat voor binnenlands cultuurbeleid veel harder nodig zou zijn. De minister van Nederlandse Cultuur, Rika De Backer-Van Ocken, vond het helemaal geen prestigeproject: het was noodzakelijk voor het overleven van de 'Nederlandse cultuur'. Zij plaatste de vestiging van een Vlaams cultureel centrum in Amsterdam tegen de achtergrond van de culturele autonomie, die de mogelijkheid cultureel beleid te voeren, en van culturele integratie: 'Dit centrum staat in het teken van een zekere "culturele integratie", waarmede niet wordt bedoeld dat het ene moet opgaan in het andere, maar wel dat elke artistieke inspiratie en productie behoefte heeft aan uitwisseling, informatie en samenwerking. Dit geldt voor elke cultuur, maar voor de Nederlandse Cultuur is die noodzaak twee keer zo groot: op de eerste plaats omdat onze taal en cultuur - laat ze dan van universele betekenis zijn - slechts een regionale plaats bekleedt en bovendien door een staatsgrens wordt gescheiden.' (De Backer-Van Ocken, 46) Ondanks zware kritiek op het functioneren van De Brakke Grond bleven de meeste Vlaamse parlementsleden wel achter het basisbeginsel staan: Nederland was de belangrijkste culturele partner van Vlaanderen en dat moest tot uiting

komen in het cultureel centrum. Dat inzicht was niet wederkerig: Nederland wenste juist geen centrum dat speciaal de Vlamingen aan zou trekken en was weinig geïnteresseerd in het verdedigen van de ‘Nederlandse cultuur’.

Nederlandse Taalunie

Het getalm rond de Academie voor de Nederlandse Taal, het zonder resultaat blijven van de culturele integratie en de instelling van culturele autonomie voor Vlaanderen waren voor het Algemeen Nederlands Verbond (ANV) in 1973 aanleiding een oproep tot versnelling van culturele integratie te lanceren. Nu was de tijd gekomen de voorstellen uit het ‘rode boekje’ weer uit de koelkast te halen en een begin te maken met gezamenlijke structuren in het volksoontwikkelingswerk, bibliotheken, grenscontacten, open universiteit, spelling en dergelijke. Omdat er van verschillende kanten druk werd uitgeoefend, besloten de regeringen tot het instellen van een werkgroep ad hoc over de haalbaarheid van een Instituut voor de Nederlandse Taal.

Deze werd op 18 december 1975 geïnstalleerd⁶ en kreeg het mandaat een voorstel te ontwerpen voor een tussen België en Nederland op te richten gemeenschappelijk orgaan van advies en samenwerking op het gebied van de Nederlandse taal en letterkunde. In een later stadium zou de werkgroep zich over bredere samenwerking moeten uitspreken. Het zou in de eerste plaats een adviesorgaan van de twee regeringen zijn en een coördinerende functie krijgen tussen overheid en particuliere organisaties.

De commissie ad hoc kwam eind 1976 met een ontwerp voor een Nederlandse Taalunie. De naam Taalunie was gekozen naar analogie van de Benelux Economische Unie, waaraan de Taalunie zich qua organisatie spiegelde. Dat betekende dat er bij verdrag een internationaal orgaan zou worden opgericht, waarin de beide partners bindende maatregelen konden nemen

op het gebied van de Nederlandse taal en letteren. De inhoud van het verdrag was uniek: er bestond geen precedent van. Het opvallendste aan het ontwerp voor de Taalunie was het eerste artikel, waarin stond dat het verdrag tot instelling van de Taalunie tot doel had de ‘integratie van Nederland en de Nederlandse cultuurgemeenschap in België op het terrein van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin van het woord’. (*Ontwerp voor een Nederlandse Taalunie*, 15) De werkgroep ad hoc borduurde in haar verantwoording voort op het gedachtegoed van het ‘rode boekje’: ‘Gekozen is voor een fundamentele aanpak op het kerngebied van de culturele integratie van Noord en Zuid: de Nederlandse taal en letteren; hier moet de hoogste prioriteit gelegd worden. Wel dienen te kiezen oplossingen ruime openingen te bieden naar andere terreinen van culturele samenwerking en integratie.’ (*Ontwerp voor een Nederlandse Taalunie*, 7) De Belgische voorzitter W. Debrock zei in een lezing zelfs dat het ‘rode boekje’ hiermee via een omweg toch zijn doel had bereikt. (Debrock, 725) Overigens vond de werkgroep dat haar taak met dit ontwerp voltooid was en hief zichzelf op: er kwam geen advies over bredere culturele samenwerking en/of integratie tussen Vlaanderen en Nederland.

Dat de werkgroep ad hoc het mandaat op enkele elementaire punten wijzigde, nl. door te spreken over *integratie* in plaats van *samenwerking* en *taal* en *letteren* in plaats van *letterkunde*, is niet verwonderlijk gezien de achtergrond van enige leden van die werkgroep. A.W. Willemsen zat in de werkgroep namens het ANV en was al sinds de vroege jaren zestig een enthousiast pleitbezorger voor culturele integratie. Johan Fleerackers, kabinetschef van de minister van Nederlandse Cultuur, spande zich op allerlei fronten in voor Vlaamse emancipatie en stond daarbij culturele integratie met Nederland voor. Ook andere leden waren voorstanders van culturele

integratie.

Dat de Belgische minister van Nederlandse Cultuur, Rika De Backer-Van Ocken, instemde met dit advies lag in de lijn der verwachting. Zij zocht op allerlei manieren naar aanknopingspunten met Nederland en had al bij de instelling van de werkgroep ad hoc bepleit de taal als uitgangspunt te nemen, maar andere uitingen van cultuur eveneens erin te betrekken. Haar Nederlandse collega van CRM, M. Gardeniers-Berendsen, had als Tweede-Kamerlid in 1975 een oproep ondertekend van het ANV aan de Nederlandse en Belgische ministers van cultuur en onderwijs en de beide parlementen om de culturele integratie krachtig ter hand te nemen. De enigen die weinig in het project zagen waren de ministers van onderwijs. De Belgische minister Ramaekers had er nauwelijks belangstelling voor en de Nederlandse minister Pais wilde er geen geld aan spenderen. Toch hebben zij hun fiat gegeven, en vanaf 1978 schaaften een ambtelijke commissie vooral aan de juridische vormgeving van het verdrag. Het inhoudelijke ontwerp van de werkgroep ad hoc bleef vrijwel geheel intact. De bestaande samenwerkingsverbanden inzake de Nederlandse taal zouden in de Taalunie opgaan.

Het Taalunieoverdrag werd in 1980 ondertekend en trad in 1982 in werking. De parlementen waren vrijwel eenstemmig vóór het verdrag. Wel legden in beide landen de parlementariërs de accenten anders: de Vlaamse parlementsleden wezen op het belang van de Taalunie voor de eenheid van de Nederlandse taal en de daaraan gekoppelde cultuur en op het vervolg van de Taalunie: ruimere culturele integratie. In Nederland legden de parlementsleden de nadruk op de belangen van de taal zelf en de internationale aspecten van de Taalunie: verdediging van de positie van het Nederlands.

De Taalunie had geen flitsende start. Er waren communicatieproblemen tussen de

verschillende organen, de financiële middelen waren te beperkt en de samenwerking dreigde in een enorme papierfabriek te ontaarden. In 1990 organiseerde de Interparlementaire Commissie van de Taalunie een evaluatie van tien jaar Taalunieoverdrag. Niemand van de sprekers twijfelde aan het belang van de Taalunie, maar er kwam harde kritiek op het functioneren ervan. Een van de sprekers, dr. R. Willemyns, legde de vinger op de wonde plek, door te stellen dat Vlaanderen en Nederland andere ideeën hadden bij doel en functie van de Taalunie en dat zich dat in de uitvoering wreekte: hij noemde de ondertekening van het Taalunieoverdrag de ‘ultieme consecratie’ van het streven naar culturele integratie, waarvan de Vlaamse Beweging hoopte dat zij gunstige gevolgen had voor de positie van het Nederlands in België. Die taalpolitieke beweegreden was in Nederland niet aanwezig: daar zag men in de Taalunie veel meer een bureaucratisch orgaan, dat bestaande activiteiten, die beide regeringen eerst afzonderlijk afhandelden, overnam. (*Evaluatie van de Nederlandse Taalunie*, 26) De verschillen in beoogde doelstellingen van de Taalunie bleken tijdens diezelfde evaluatiebijeenkomst, toen minister Brinkman van WVC een ambtenaar namens hem liet zeggen dat hij niet streefde naar culturele integratie binnen de Taalunie, maar naar het ‘meeresoneren’ van de Nederlandse en de Vlaamse cultuur in de samenwerking inzake taal en letteren. (*Evaluatie van de Nederlandse Taalunie*, 13) De kritiek op het functioneren van de Taalunie leidde ertoe dat het Comité van Ministers in 1990 besloot haar grondig door te lichten. Dit resulteerde onder andere in een veel kleiner en slagvaardiger Algemeen Secretariaat in 1993.

Conclusie

De Vlaamse emancipatie, waarvan de begrippen ‘Nederlandse cultuur’ en ‘culturele integratie’ deel uitmaken, is voltooid. Het

Vlaamse zelfbewustzijn is politiek vertaald in vergaande autonomie. Dat is de uitkomst van een proces van verschuivingen in machtsverhoudingen in België. De verhouding tussen Vlaanderen en Nederland (die voor de staatshervorming van 1980 officieel niet eens bestond) heeft weinig bijgedragen tot de ontwikkeling van Vlaamse culturele autonomie. Het was eerder omgekeerd: naarmate Vlaanderen meer autonomie kreeg, werd het voor Nederland makkelijker met Vlaanderen samen te werken.

De term culturele integratie heeft daarbij voor veel misverstanden gezorgd. Dit begrip heeft in de loop van de tijd heel wat verschillende betekenissen gehad. Een eenduidige invulling ervan is er nooit geweest. In Nederland bestond er, afgezien van kringen als het ANV, weinig animo voor culturele integratie. Dat de vage term integratie tot op de dag van vandaag in het Taalunieverdrag staat, is gezien de achtergronden van het verdrag begrijpelijk, maar ook verwarrend.⁷ In *Boekmancahier* 29 bijvoorbeeld leidt Gerard Nijboer er ten onrechte uit af dat de Nederlandse en Vlaamse regering daarmee de intentie zouden hebben om Nederland en Vlaanderen cultureel te integreren.⁸ Als ze die intentie gehad zouden hebben, was er geen cultureel verdrag tussen Nederland en Vlaanderen gesloten, maar was het Taalunieverdrag wel uitgebreid. Dat zou niet alleen op grote politieke bezwaren gestoten zijn, maar ook tot enorme juridische problemen geleid hebben. Nederland en Vlaanderen werken nu vanuit een pragmatischer optiek samen: er is een gezamenlijke Nederlandse taal, waaraan een aantal gezamenlijke belangen gekoppeld is, zoals spelling, eenheid van terminologie, het onderwijs in het Nederlands en neerlandistiek in het buitenland, die beide partners samen behartigen in de Taalunie. Daarnaast is er een cultureel verdrag, dat ruimte biedt voor

samenwerking en beleidsafstemming op allerlei gebied. Er is een proces van Europese integratie, waarin Vlaanderen en Nederland als kleine entiteiten blootstaan aan dezelfde gevaren, zoals een minderheidspositie voor het Nederlands. Tegelijkertijd hebben beide verschillende belangen en wil elk zich ook apart profileren. Zo wordt er bijvoorbeeld via de Taalunie intensief samengewerkt in het nieuwe Zuid-Afrika, maar formuleren Nederland en Vlaanderen daarnaast afzonderlijk een beleid tegenover Zuid-Afrika en voeren dat los van elkaar uit.

Er wordt nu waar mogelijk zakelijk samengewerkt; er zijn nog heel wat obstakels, maar een heel belangrijk, de ideologische geladenheid van de Vlaams-Nederlandse toenadering, is grotendeels verdwenen. Integratie is geen bilateraal probleem meer, het is een Europees issue geworden.

* Dit is het laatste deel van een tweeluik over Nederlands en Vlaams cultuurbeleid. Het eerste deel verscheen in *Boekmancahier* 31: ‘België, Nederland en het probleem van de Nederlandse cultuur 1945-1962’ (Steen 1997). Het begrip ‘Nederlandse cultuur’ deed tot de jaren zestig dienst in het Vlaamse emancipatiestreven, na 1962 werd het een politiek probleem.

Noten

1. Een van de redenen waarom de staatshervorming zo ingewikkeld en in fasen is verlopen, is de touwtrekkerij om Brussel. Brussel is al vanaf de invoering van de taalgrens in 1962 een tweetalig gebied. Bij de grondwetsherziening van 1970 werd Brussel als een gewest aangeduid, maar de gewesten kregen toen nog geen bevoegdheden. In Vlaanderen is er altijd verzet geweest tegen de vorming van een Brussels gewest, omdat men vreesde dat Brussel, met een meerderheid van Franstaligen, het politieke evenwicht tussen Vlaanderen en Wallonië zou kunnen verstoren. Toch heeft Vlaanderen ingestemd met de vorming van een Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat dus pas in 1988

2. vorm kreeg, maar tegelijkertijd heeft Vlaanderen Brussel gekozen als hoofdstad, om de band van Brussel met Vlaanderen te benadrukken. De persoonsgebonden aangelegenheden worden in Brussel behartigd door een Vlaamse en een Franse gemeenschapscommissie voor respectievelijk de Nederlands- en de Franstaligen. De Franse gemeenschap heeft vrijwel al haar bevoegdheden met betrekking tot Brussel overgedragen aan de Franse gemeenschapscommissie, de Vlaamse gemeenschapscommissie voert decreten (wetten) van de Vlaamse gemeenschap in Brussel uit.
2. Hoewel de Vlaamse Raad het recht kreeg verdragen alleen te ratificeren bleef de minister van Buitenlandse Zaken het verdragrecht behouden en moest altijd met Buitenlandse Zaken overlegd worden over de consequenties van Vlaamse maatregelen inzake internationale betrekkingen. Met de grondwetsherziening van 1993 heeft Vlaanderen het recht gekregen op een groot aantal gebieden volledig autonoom internationale verdragen te sluiten.
3. Het Algemeen-Nederlands Congres werd op 24 november 1978 als VZW opgericht, en is sinds 1983 ook een stichting naar Nederlands recht. Het ANC is een samenwerkingsverband van ongeveer 200 verenigingen, universiteiten en instellingen uit Nederland, Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. Het ANC overkoepelt werkgroepen met betrekking tot allerlei vormen van Vlaams-Nederlandse samenwerking. Deze werkgroepen maken studies, organiseren colloquia en brengen om de vijf jaar gezamenlijk verslag uit op het Algemeen-Nederlands Congres, een nieuwe benaming voor de sinds 1849 bestaande Nederlandse Congressen.
4. Verdrag inzake de samenwerking op het gebied van onderwijs, wetenschappen en welzijn tussen de Vlaamse gemeenschap en het Koninkrijk der Nederlanden, d.d. 17-1-1995, artikel 3.
5. Culturele integratie met Frankrijk werd inderdaad bepleit als een tegenwicht tegen Nederlandse culturele integratie. Overigens bestaat er ook een stroming in de Waalse beweging die streeft naar politieke integratie met Frankrijk: het *rattachisme*.
6. Leden van de werkgroep waren: W. Debrock (Belgische voorzitter) en drs. L. J.M. van de Laar (Nederlandse voorzitter) namens de gemengde commissie; dr. L. Delanghe, mr. J. Fleerackers, dr. E. Haas, mr. R. Hotke, drs. D. de Neve, prof.dr. G. Stuiveling, drs. A. Vandenbunder, dr. J.A. Veering, benoemd door de ministers; prof.dr. M. de Vroede en dr. A. Willemsen namens het ANV; drs. J.M. van der Horst (ambtelijk secretaris).
7. Ludo Simons, lange tijd lid van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, noemt het een dubieus en dubbelzinnig woord. Simons, 18.
8. Gerard Nijboer (1996) beweert dit in zijn artikel ‘Het verdrag inzake de Nederlandse taalunie voorbij’. Hij vaart bij het schetsen van de achtergronden van de Taalunie blind op één artikel van Johan Fleerackers,

Iris Steen

(historica) werkte in 1997 aan een proefschrift over Nederlands-Belgische culturele relaties tussen 1945 en 1980 (Katholieke Universiteit Leuven)

die zijn opvattingen over de Taalunie als aanzet tot vergaander culturele integratie daarin breed uitmeet. Nijboer redeneert dat het doel van Nederland en Vlaanderen met het sluiten van het Taalunieverdrag culturele integratie was en hij concludeert dat de overheden nu het verdrag niet naar de letter uitvoeren omdat zij samenwerken in plaats van integreren. Dat het verdrag niet is aangepast is volgens Nijboer te wijten aan luiheid van de overheden en te danken aan het ijveren van diegenen die een breed cultuurbegrip hanteren en daarom voor culturele integratie zijn. Door het behouden van de oorspronkelijke verdragstekst houden zij de deur open naar een ‘volledig geïntegreerd Vlaanderen en Nederland’. (p. 343)

Bronnen

Behalve de in het vorige artikel in *Boekmancahier* 31 aangehaalde bronnen is gebruik gemaakt van: Archief ministerie van Buitenlandse Zaken Den Haag. Omslag 30, archiefcode 810.1: België; Culturele betrekkingen met Nederland 1962-1964; Omslag 2341 (1609), archiefcode 810.1: Benelux; Ontwerp cultureel verdrag 1967-1969; Omslag 1491, archiefcode 810.1: België; Culturele betrekkingen deel II 1965-1974; Omslag 498, archiefcode 810.1: België-Nederland; Uitvoering cultureel verdrag; technische commissie, vergaderingen 1975-1975; Omslag 1471, archiefcode 810.1: België-Nederland; Uitvoering cultureel verdrag, technische commissie, deel VI, vergaderingen 1970; Omslag 1473, archiefcode 810.1: België-Nederland; Uitvoering cultureel verdrag, technische commissie, deel VIII, vergaderingen 1972-1973 (augustus); Omslag 1468, archiefcode 810.1: België-Nederland; Uitvoering cultureel verdrag, technische commissie, deel III, vergaderingen 1965-1967; Omslag 2187, archiefcode 810.22: België; Culturele integratie van Nederland en de Nederlandstalige Gemeenschappen van België 1975, 1976; Omslag 2191, archiefcode 810.3: België; Nederlands cultureel instituut te Brussel (Nederlands Huis) 1981-1983. Daarnaast is geraadpleegd het archief van de Centrale Directie Internationale Betrekkingen en taakvoorgangers van het ministerie van Onderwijs (Kunsten) en Wetenschappen (1935-) 1945-1987, nr. 317: behandeling van aangelegenheden met betrekking tot besprekingen tussen de Belgische en Nederlandse ministers van onderwijs en cultuur, 1963-1974; Handelingen van de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap en Vlaamse Raad.

Literatuur

- Achten, D. (1994) 'Zaken doen'. In: *De Standaard*, 2-12-1994.
- 'ANV-colloquium over een ontwerp voor de Nederlandse Taalunie' (1977). In: *Neerlandia*, jrg. 81, nr. 1, 3-7.
- Ancona, H. d' (1990) 'De Nederlandse cultuur en 1992, toespraak van Hedy d' Ancona, uitgesproken door drs. W.S. van Heusden, hoofd directie Kunsten WVC'. In: *Algemeen-Nederlands Congres, Nieuwsbrief*, jrg. 11, nr. 3-4, augustus, 8-9.
- Backer-Van Ocken, R. De (1981) 'Brakke Grond voor integratie, toespraak van de staatssecretaris voor de Vlaamse gemeenschap in het cultureel centrum van de Vlaamse gemeenschap "De Brakke Grond", donderdag 15 januari 1981'. In: *Neerlandia*, jrg. 85, nr. 2, 46.
- Le Comité Exécutif du Grand Liège (1965) 'Actualités Benelux'. In: *Le Bulletin de Grand Liège*, nr. 52, april.
- Debrock, W. (1977) 'Overwegingen bij het "Ontwerp voor een Nederlandse Taalunie"'. Lezing, gehouden op de openingsvergadering van de 27ste Algemene Conferentie der Nederlandse Letteren, Antwerpen, 3-11-1977. In: *Dietsche Warande en Belfort*, jrg. 122 (1977), 722-730.
- Dewael, P. (1991) *De warme hand*. Leuven.
- Een nieuwe aanpak*. (1973) Den Haag: ANV.
- Fayat, H. (1981) 'Terug van Nederlands naar Vlaams?' In: *Neerlandia*, jrg. 84, nr. 3, 70-72.
- Fleerackers, J. (1980) 'De Nederlandse Taalunie, een verantwoording'. In: *Ons Erfdeel*, jrg. 23, nr. 4, 485-499.
- 'Het Taalunieverdrag aangenomen! Handelingen van Tweede Kamer en Vlaamse Raad hierover' (1981). In: *Cultureel Contact Vlaanderen-Nederland*, nr. 1, 17-72.
- Luyckx, Th. en M. Platel (1985) *Politieke geschiedenis van België*; dl. 2: 1944 tot 1985, Antwerpen.
- Molewijk, C.G. (1992) *Spellingverandering, van zin naar onzin (1200-heden)*. Den Haag.
- 'Nederlandse culturele integratie'. In: *Handelingen van het 36ste Nederlands Congres*. Antwerpen, november 1963.
- Nieuwe bestuurlijke verhoudingen in België en de betrekkingen met Nederland: notitie*. Den Haag: ministerie van Buitenlandse Zaken, DEU-380, 17 novmeber 1993.
- Nijboer, G. (1996) 'Het verdrag inzake de Nederlandse taalunie voorbij'. In: *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 29, september, 341.
- Piron, M. (1964) 'Pour l'intégration de la Wallonie à la France'. In: *Le Bulletin du Grand Liège*, nr. 52, 33-38.
- Platel, M. (1993) *Het nieuwe België - Andere Belgen*. Knokke-Heist.
- Rutten, A. en A. Van Impe (1976) 'Exit het Groot Limburgs Toneel'. In: *Dramatisch Akkoord 1975-1976*. Amsterdam/Antwerpen, 78-97.
- Simons, L. (1990) *Het Ravijn tussen Essen en Roosendaal*. Leuven.
- Steen, I. (1997) 'België, Nederland en het probleem van de Nederlandse cultuur 1945-1962'. In: *Boekmancahier*, jrg. 9, maart, nr. 31, 18-29.
- 'Tien jaar Nederlandse Taalunie en verder: een evaluatienota van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren d.d. 1 juni 1990' (1990). In: *Publikatieblad Nederlandse Taalunie*, nr. 17, november, 49-55.
- Van Hove, J. (1997) 'Fantasie aan de macht in Vlaamse kunst'. In: *De Standaard*, 22 maart 1997.
- Vandaele, W. (1990) 'Slotzitting 40e Algemeen-Nederlands Congres.' In: *Nieuwsbrief Algemeen-Nederlands Congres*, jrg. 11, nr. 5, december, 2.
- Vandenbussche, Paul (1991) 'Voor een open omroepbestel'. In: M. Ruys, G. van Gheluwe & H. Suykerbuyk. *Johan Fleerackers: herinneringen en gedachten*, Tielt, 194-214.
- Willemsen, A.W. (1964) 'Benelux'. In: *Ons Erfdeel*, jrg. 8, nr. 1, september, 128.

Bibliografische gegevens

Steen, I. (1997) 'Nederland en Vlaanderen: de Nederlandse cultuur voorbij'. In: *Boekmancahier*, jrg. 9, nr. 33, 304-314.